

Задовго до смерті Баса в нас із ним була жартівлива суперечка: чия ж у тому вина, що він у мене закохався. «*Це ти винна*, — сказав він. — *Бо тебе не можна не кохати*». А я відповіла, що він помиляється, що з його боку це прояв лінощів — скидати вину за свої почуття на мене. Ба більше, це просто безвідповідально.

Пам'ятаю ту розмову дослівно. Ми сиділи в нього вдома у вітальні і слухали радіо, а я заразом перевіряла його знання перед іспитом з геометрії, котрий ми обоє вважали чимось неважливим. По радіо американська співачка Джуді Гарленд співала *You Made Me Love You*. З цього і почалась розмова. Бас сказав, що я закохала його в себе. Я почала кепкувати з нього, бо не хотіла, щоб він знав, як у мене серце починає калататись, коли я чую від нього слова «люблю» і «тебе» в одному реченні.

Потім він сказав, що я винна ще й у тому, що він хоче мене поцілувати. А я сказала, що якщо дозволю себе поцілувати, то це вже буде його вина. А потім у кімнату зайшов його старший брат і сказав, що якщо зараз його знудить від нашої розмови, то винні в цьому будемо ми обоє.

Лише ввечері, ідучи додому — тоді я ще могла спокійно ходити вечорами, не боячись, що мене зупинить патруль, що не встигну до комендантської години, що мене заарештують, — я зрозуміла, що так і не відповіла Басу на його слова. Він уперше зізнався мені в коханні, а я забула відповісти.

Треба було сказати. Якби я знала, що станеться потім і що я дізнаюся про кохання й війну, то все сказала б йому ще тоді.

От у цьому я справді винна.

Вівторок

Агов, красуне, що везеш? Щось для мене?
Я зупиняюсь, бо солдат молодий і гарненький, і в його голосі вчуваються грайливі нотки — готова закласти-ся, що з ним буде весело сходити в кіно.

Це неправда.

Я зупиняюсь, тому що він може бути корисним, тому що може дістати нам дефіцитні товари, тому що шухляди в його шафі, мабуть, забиті шоколадками і новими шкарпетками без дірок.

Це теж не зовсім правда.

Проте іноді я ігнорую правду, бо так легше вдавати, що мої рішення раціональні. Що в мене є вибір.

Насправді ж я зупиняюсь, бо цей солдат одягнений у зелену форму. І це єдина причина. Його зелена форма означає, що в мене взагалі немає вибору.

— Не забагато пакунків для такої крихітки?

Він говорить голландською з легким акцентом, але дуже добре, що мене дивує. Зазвичай зелені поліцейські взагалі її не знають, ще й зляться на нас, що ми не володіємо німецькою вільно. Наче ми мали все життя готуватись до того дня, коли вони вторгнуться в нашу країну.

Я зупиняюсь, але не злізаю з велосипеда.

— Тут саме стільки пакунків, скільки потрібно, як на мене.

— І що в них? — він перехиляється через кермо велосипеда й запускає одну руку в кошик на кермі.

— А подивитись не хочете? Не хочете відкрити всі пакунки? — хихочучи, відповідаю я та опускаю вії, щоб він не помітив, які

ці слова відрепетирувані. Я стою так, що сукня на одному коліні трішки задерлась, і солдат це помічає. Ця синя сукня не нова, ще довоєнна, з потертим подолом і вже затісна. Я трішки змінюю позу, і поділ піднімається ще вище, доходячи вже до стегна.

Ця розмова була б огиднішою, будь він старшим, зморшкуватим, з поганими зубами чи з обвислим животом. Було б огидніше, але я однаково кокетувала б з ним. Я це робила вже не раз.

Він нахиляється ще ближче. За його спиною мутна вода каналу Геренграхт, від якого смердить рибою. Я могла б штовхнути його туди і, поки він вибереться на берег, встигнути проїхати половину шляху до дому на цій купі брухту, що колись була велосипедом. Люблю грати в цю гру з кожним поліцейським, що мене зупиняє. *Як я тебе покарала б і як далеко встигла б утекти, перш ніж ти мене спіймав би?*

— Тут книга для мами, — показую я на перший пакунок, загорнутий у папір. — А тут картопля нам на вечерю. А це светр щойно забрала з ремонту.

— Ное heet je?*

Він хоче знати моє ім'я і вжив для цього розмовну форму — так упевнений у собі хлопець на вечірці говорив би з дівчиною з нерівними зубами. Це добре, краще нехай цікавиться мною, а не вмістом пакунків у мене в кошику.

— Ханнеке Баккер, — я могла б збрехати, але в цьому немає сенсу, адже всі тепер зобов'язані носити із собою документи. — А вас як звати, солдате?

При слові «солдат» він розпрямляє плечі. Молоді солдати досі в захваті від того, що носять форму. При цьому я помічаю, що в нього на шиї щось блиснуло.

— І що у вас у медальйоні?

Усмішка зникає з його обличчя, а рука хапається за кулон, що висить під комірцем. Він золотий, у формі серця. А всередині, мабуть, фотографія якоїсь круглоликої німкені, що обіцяла

* Як тебе звати? (голл.) — Тут і далі прим. пер.

вірно чекати його в Берліні. Питати таке було ризиковано, але досі мені щастило.

— Фото вашої матері? Мабуть, вона дуже вас любить, якщо подарувала таку гарну підвіску.

Він червоніє і ховає медальйон під накрохмалений комірець. Але я не вгаваю.

— А може, сестри? Чи песика?

Треба не перестаратися з наївністю, а це не так і просто. Треба говорити достатньо наївно, щоб у нього не було причин розгніватись на мене, але при цьому достатньо надокучливо, щоб він передумав розпитувати мене, що я везу, і відпустив.

— Я вас раніше не бачила, — продовжую я. — Ви щодня стоїте на цій вулиці?

— Мені ніколи базікати з дурненькими дівчатами, як ти. Їдь додому, Ханнеке.

Я натискаю на педалі й рушаю. Ручки керма ледь тремтять. Більшість із того, що я говорила йому про пакунки, було правдою. У перших трьох справді книжка, светр і кілька картоплин. Але під картоплею лежать ще чотири палки ковбаси, куплених на талони померлого чоловіка, а під ковбасою — помади й лосьйони, куплені на талони іншого померлого, а під ними — ще цигарки й алкоголь, куплені за гроші, котрі містер Кроук, мій начальник, дав мені вранці саме для цього. Ніщо з цього не належить мені.

Більшість сказала б, що я промишляю на чорному ринку — незаконному підпільному обміну товарами. Я ж волю вважати себе шукачкою. Я шукаю і знаходжу товари. Додаткові пайки картоплі, м'яса, жиру. Раніше я ще могла дістати цукор і шоколад, але останнім часом їх поменшало, і мені тільки іноді щастить знайти їх. Я дістаю чай, бекон. Амстердамські багатії не втрачають кілограмів саме завдяки мені. Я дістаю те, що для нас стало недосяжним. Ну, якщо не знати, де шукати.

Шкода, що солдат не відповів на моє останнє запитання — про те, чи його поставили патрулювати цю вулицю. Бо якщо

він тепер щодня тут стоятиме, мені доведеться або поводитись із ним привітно, або змінити маршрут.

Цього ранку доставку починаю з міс Аккерман, котра живе з дідусем і бабусею біля музею, в одному зі старовинних будинків. Лосьйони й помади — це якраз для міс Аккерман. Минулого тижня були ще й парфуми. Вона — одна з небагатьох знайомих мені жінок, кому досі не байдуже до цих речей. Проте якось вона зізналась, що сподівається на те, що її хлопець зробить їй пропозицію до її наступного дня народження. Що ж, у людей бувають і дивніші причини витратити гроші.

Міс Аккерман відчиняє двері — волосся в неї досі вологе, накручене на шпильки. Мабуть, увечері побачення з Тео.

— Ханнеке! Заходь, я зараз сходжу по гаманець.

Вона завжди знаходить привід запросити мене в дім. Думаю, їй нудно сидіти тут увесь день з дідусем і бабусею, котрі говорять надто голосно й пахнуть капустою.

Усередині будинок захаращений і тьмянний. Крізь відчинені кухонні двері видно дідуса міс Аккерман, що сидить за столом.

— Хто там? — кричить він.

— Доставка, дідусю, — відповідає міс Аккерман через плече.

— Хто?

— Це до мене, — вона повертається і стишує голос. — Ханнеке, ти повинна мені допомогти. Увечері прийде Тео питати дозволу в дідуса й бабусі на те, щоб я переїхала в його квартиру. Мені треба вибрати, що одягнути. Зачекай тут, я покажу тобі варіанти.

Навряд чи існує якась сукня, що допомогла б їй отримати дозвіл дідуса й бабусі на спільне проживання з хлопцем до шлюбу. Хоча це буде не перший випадок, коли через війну молода пара нехтує традиціями.

Коли міс Аккерман повертається, я вдаю, що розглядаю ті дві сукні, що вона принесла, але насправді поглядаю на годинник на стіні. В мене немає часу на теревені. Сказавши, що краще одягнути сіру, я піднімаю вище пакунки, котрі тримала весь цей час.

ці слова відрепетирувані. Я стою так, що сукня на одному коліні трішки задерлась, і солдат це помічає. Ця синя сукня не нова, ще довоєнна, з потертим подолом і вже затісна. Я трішки змінюю позу, і поділ піднімається ще вище, доходячи вже до стегна.

Ця розмова була б огиднішою, будь він старшим, зморшкуватим, з поганими зубами чи з обвислим животом. Було б огидніше, але я однаково кокетувала б з ним. Я це робила вже не раз.

Він нахилиється ще ближче. За його спиною мутна вода каналу Геренграхт, від якого смердить рибою. Я могла б штовхнути його туди і, поки він вибереться на берег, встигнути проїхати половину шляху до дому на цій купі брухту, що колись була велосипедом. Люблю грати в цю гру з кожним поліцейським, що мене зупиняє. *Як я тебе покарала б і як далеко встигла б утекати, перш ніж ти мене спіймав би?*

— Тут книга для мами, — показую я на перший пакунок, загорнутий у папір. — А тут картопля нам на вечерю. А це светр щойно забрала з ремонту.

— Ное heet je?*

Він хоче знати моє ім'я і вжив для цього розмовну форму — так упевнений у собі хлопець на вечірці говорив би з дівчиною з нерівними зубами. Це добре, краще нехай цікавиться мною, а не вмістом пакунків у мене в кошику.

— Ханнеке Баккер, — я могла б збрехати, але в цьому немає сенсу, адже всі тепер зобов'язані носити із собою документи. — А вас як звати, солдате?

При слові «солдат» він розпрямляє плечі. Молоді солдати досі в захваті від того, що носять форму. При цьому я помічаю, що в нього на шиї щось блиснуло.

— І що у вас у медальйоні?

Усмішка зникає з його обличчя, а рука хапається за кулон, що висить під комірцем. Він золотий, у формі серця. А всередині, мабуть, фотографія якоїсь круглоликої німкені, що обіцяла

* Як тебе звати? (голл.) — Тут і далі прим. пер.

два з половиною роки тому, німецькі літаки скинули бомби, убивши дев'ятсот цивільних і зруйнувавши значну частину будівель. Через два дні після цього німецька піхота зайшла в Амстердам. Тепер доводиться терпіти їхню присутність, але нас хоча б не виганяють із власних домівок. Це зовсім не вигідна угода. Але тепер усі угоди не вигідні, якщо не знаєш, як повернути їх на користь для себе. Я знаю.

Наступний мій клієнт — місіс Янссен. Вона мешкає неподалік у великому будинку, пофарбованому в синє. Раніше вона жила тут із чоловіком і трьома синами, а потім один син переїхав у Лондон, другий в Америку, а третій — наймолодший і улюбленець сім'ї — пішов на фронт. Дві тисячі голландських солдатів загинули під час невдалої спроби захистити кордони країни, коли її захопили всього за п'ять днів. Ми більше не говоримо про Яна.

Проте часом я думаю, де він міг бути під час вторгнення. Може, з Басом.

Я тепер про все так думаю, намагаючись зрозуміти, якими були останні хвилини життя мого коханого. Чи був він поряд з Басом, чи Бас загинув один?

Чоловік місіс Янссен зник минулого місяця, саме перед тим, як вона стала моєю клієнткою, і я ніколи не запитувала про нього. Він міг працювати на рух опору або просто опинився не в той час не в тому місці. Або взагалі живий і попиває чай у Лондоні зі своїм старшим сином. У кожному разі це не моя справа. Я просто привезла місіс Янссен кілька замовлень. Трішки знала її сина Яна. Він був неочікуваною дитиною, народився через двадцять років після двох старших братів, коли Янссени вже були згорблені й сиві. Ян був хорошим хлопцем.

Тут і зараз я вирішую, що Ян міг бути з Басом, коли німці напали на нашу країну. Тут і зараз я вірю, що Бас не загинув один. Ця думка оптимістичніша, ніж я зазвичай собі дозволяю.

Місіс Янссен чекає на порозі. Мене це дратує, бо, якби ви були німецьким солдатом і вам дали наказ шукати все підозріле,